

Radikal Demokrasi Düşüncesi ve Liberal Semptomları

The Idea of Radical Democracy and its Liberal Symptoms

Recep Elmas^a

^aRes. Asst. Dr., Şırnak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, reimas@sinak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5490-3238

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 10.12.2023

Makale Kabul Tarihi: 23.02.2024

Anahtar Kelimeler: Post-Marksizm, Liberalizmin ve Marksizmin Eleştirisi, Radikal Demokrasi, Agonistik Siyaset, Göç ve Finans Krizi

JEL Kodları: B24, D63, D74, P48.

ÖZ

Bu çalışma post-Marksist düşünce ile ilişkilendirilen agonistik siyaset ve radikal demokrasi anlayışının, göç ve neoliberal finansal kriz gibi günümüz sorunları karşısındaki yetersizliklerini göstermeyi amaçlar. Çalışma, demokrasi ve siyasetin teorik doğasını göz önünde bulundurarak literatür taramasını yöntem olarak kullanmıştır. Bu kapsamda post-Marksizmin Marksizm, liberalizm ve modernizm, eleştirisi; radikal demokrasi ve agonistik siyaset anlayışı ve bu anlayışlarına yöneltilen eleştiriler üzerinde durulmuştur. Literatür taramasından elde edilen veriler, agonistik siyasetin örneği olarak gösterilen Yunan Syriza partisinin göç ve finansal krizle ilgili hükümet performansı üzerinden sınanmıştır. Bu iki olgu post-Marksist düşünce ile pratik arasında uyumsuzluk olduğunu göstermiştir. Göçmen karşıtlığı, post-Marksist düşüncenin özne kavramlaştırmasının sorunlu olduğunu göstermiştir. Finansal müdahaleleri önlemedeki başarısızlığın ekonomi ile siyaset arasındaki bağın radikal bir şekilde koparılmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Radikal demokrasinin Marksizmin ötesine geçme hedefi, liberal bir alternatif olmakla sonuçlanmıştır.

ARTICLE INFO

Article Received: 10.12.2023

Article Accepted: 23.02.2024

Keywords: Posr-Marxism, Critique of Liberalism and Marxism, Radical Democracy, Agonistic Politic, Refugee and Financial Crisis

JEL Codes: B24, D63, D74, P48.

ABSTRACT

This study aims to demonstrate the inadequacies of the agonistic politics and radical democracy associated with post-Marxist thought in the face of contemporary problems such as migration and the neoliberal financial crisis. Considering the theoretical nature of democracy and politics, the study uses a literature review as a method. In this context, post-Marxism's critique of Marxism, liberalism, and modernism; radical democracy, and agonistic politics and the criticisms directed at these understandings are emphasized. The data obtained from the literature review were tested through the government performance of the Greek Syriza party, which is shown as an example of agonistic politics, on migration and the financial crisis. These two phenomena have shown that there is a mismatch between post-Marxist thought and practice. Anti-immigration has shown that the conceptualization of the subject in post-Marxist thought is problematic. The failure to prevent financial interventions was understood to be due to a radical disconnection between economics and politics. Radical democracy's aim to go beyond Marxism has resulted in becoming a liberal alternative.

Giriş

Kurtul Gülenç'e göre çağdaş teorik çalışmalar, yaslandıkları düşünsel geleneğin kriz içinde olduğu varsayımından hareket etmede; böyle bir öncül gereği, kuramın yetersiz kaldığı ve tıkandığı noktaların tespitine yönelmede; pratikte yanıtlanamayan yeni durumları teorik geleneğin bağlamına eklemlemede ve bu yolla teoriyi aşma ya da onu yeniden inşa etme gayretinde ortaklaşır (Gülenç, 2010, s. 139). Marksizm de 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren böyle bir gayretin muhatabı olmuştur. Hatta Marksizmin krizde olduğu iddiası, farklı söylem ve teşebbüslerce dile getirilmiş ve bu kriz aşılmaya çalışılmıştır. Karl Korsch, Lukacs, Frankfurt Okulu, Varoluşçu Okul ve Yapısalcı Okul, Marksizmi içinde bulunduğu krizden çıkarmaya çabalamıştır. 1970'lerden sonra Marksizme ait birçok kategori ve kavram, dünyanın yeni sorunlarına çözüm üretmek amacıyla, yapısal özellikleriyle birlikte daha derinlikte tartışılmaya başlanmıştır (Gülenç, 2010, s. 139-140).

Bu çalışma, benzer bir amaçla hareket eden post-Marksistleri, Marksizme getirdikleri eleştirileri, solu yeniden etkin kılmada izledikleri yöntemleri ve bu yöntemin somut bir sonucu olan radikal demokrasi projelerini açıklamaya; günümüz ekonomik, siyasal ve sosyal koşullarında içine düştükleri krizi ortaya koymaya yönelmiştir. Bahsedilen krizin gözlemlendiği iki durum küresel bağlamda trajik bir hal alan göç ve neoliberal sermayeye boyun eğmektir. Bu bağlamda krize düşen post-Marksist pratik ise radikal sol ittifakların iktidardaki başarısızlıklarıdır. Yunanistan'da Aleksis Çipras liderliğindeki SYRIZA hükümeti, böyle bir post-Marksist pratiğin, mekânsal yakınlığın sağladığı netliği de hesaba katarak, en iyi örneklerindedir. Ege'de trajediye dönüşen göçmen yaşamları, suyun bir yakasında olmamız nedeniyle yakından biliyoruz. Avrupa Birliği'nin Yunanistan'ı kurtarma planı olarak sunduğu finansal müdahaleler ise hala hafızamızda.

Post-Marksist düşüncenin önemli isimlerinden Chantal Mouffe, neoliberal küresel sermayeye teslim olmasına rağmen demokrasiyi radikalleştireceğini düşündüğü politik pratikler arasında SYRIZA'ya yer verir (Mouffe, 2019, s. 31-32). Bununla birlikte aynı yıl kaleme aldığı bir gazete makalesinde, kitabında radikal demokratik düzen imkanı taşıdığını iddia ettiği Fransa ve İspanya örneklerini yinelerken, Yunanistan örneğine atıfta bulunmaz (Mouffe, 2018). Ancak çalışma, post-Marksist düşüncenin liberal semptomları olarak adlandırdığı şeyleri, yani araştırmanın temel sorusu olan post-Marksist düşünceyi aşmayı düşündüğü sıkıntılara düşüren şeyleri, tam da Mouffe'nin dışladığı örnek olay üzerinde arayacaktır.

Bu noktada öncelikle yapılması gereken post-Marksist kategorinin sınırlarının belirlenmesidir. Çalışmada post-Marksist ile ifade edilen şey somutlaştırıldıktan sonra, söz konusu konunun nerede temellendiği gösterilmelidir. Başka bir ifade ile sınırları belirlenen post-Marksist düşüncenin modernizm ve Marksizm eleştirisi üzerinde durulmalıdır. Çalışmanın eğileceği ikinci mesele, post-Marksist düşüncenin siyasal tasavvurudur. Bu kapsamda öncelikle onun radikal olarak adlandırdığı demokrasi kavrayışının nitelikleri ortaya konulmalıdır. Bahsedilen nitelikler ışığında liberal demokrasiye hangi noktalardan eleştiri getirdiği ve radikal bir siyasetin neyin üzerine inşa edildiği somutlaştırılmalıdır. Çalışmanın üçüncü ve nihai meselesi hem teorik düzeyde hem yukarıda zikredilen iki durum aracılığıyla ampirik düzeyde radikal demokrasinin eleştirisini gerçekleştirmektir.

Demokrasi bir yönetim biçimini tarif ettiğinde, üzerinde uzlaşma olmasa da somut bir yapı sergileyebilir. Bununla birlikte demokrasi, çalışmada irdelenen radikal demokrasi örneğinde olduğu gibi, makul yönetimin ne olduğuna yönelik bir araştırmanın nesnesi olduğunda düşüncenin sınırları içindedir. Düşüncenin sınırları içinde bulunmak kaçınılmaz bir şekilde metinsel olanı öncelikli kılmaktır. Bu sebeple çalışma, ele aldığı konunun doğasından kaynaklanan sınırlar gereği hem incelenecek verileri elde etmede hem bu verileri işlemede literatür taramasını kullanacaktır.

1. Post-Marksist Konumdan Modernizm ve Marksizm Nasıl Eleştirilir?

Göran Therborn'a göre post-Marksizm (Therborn, 2010, s. 201), "Marksist problematiğin ötesine geçen ve açıkça Marksist bir artyetişimden gelmekle birlikte bugün Marksist bir adanmışlığa sahip olduklarını aleni olarak iddia etmeyen yazarlar için" kullanılmaktadır. Therborn, post-Marksizmin, Marksizm ile aynı şeyi ifade etmediği gibi bir suçlama da içermediğini; aralarında yeni gelişmeler ve arzular nedeniyle yaşanan bir ayrılıktan bahsedilse de bu ayrılığın anlaşma yoluyla gerçekleştiğini belirtir. Post-Marksizmin Marksist problematiğin ötesine geçtiği savını sonraya bırakalım. Ancak Therborn'un sözünü ettiği yeni gelişmeler ve arzular yeni toplumsal hareketlerce açığa çıkar. Fuat Keyman, bu noktadan hareketle post-Marksizmi, "yeni toplumsal hareketlerin ortaya koyduğu siyasal düzenin toplumsal formasyonda dağılması ve çok boyutlanması fikrine bağlı olarak öne sürülen, Marksist söylemin yeniden yapılanma" çabası olarak tanımlamaktadır (Keyman, 2000, s. 63-64). Keyman, bu yeniden yapılanma sürecinde postmodern niteliklerin ve kültürel formların post-Marksist akımın temelini oluşturduğunu, Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe'un bu akımın öncüsü olduklarını belirtmektedir (Keyman, 2000, s. 64).

Keyman'ın yaptığı tanımlama, Post-Marksizmdeki post ön ekini postmodern düşüncenin doldurduğunu gösterir. Bu noktada öncelikle postmodernizmi cazip bulan iki Marksist eğilim olarak post-Marksizm ve neo-Marksizm arasında ayırım yapmak doğru olacaktır. Pauline Marie Rosenau, post-Marksistlerin Marksizmin merkezinde yer alan birçok ilkedden vazgeçtiğini; bakış açılarını postmodern bir referans üzerinden oluşturduklarını; bu iki tavrın

post-Marksistlerin modernlikten olduğu kadar Ortodoks Marksizmden de rahatsızlık duyduklarının işareti olarak görür (Rosenau, 1992, s. 160). Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, Stanley Aronowitz ve Scott Lash post-Marksist yazarlardır. Neo-Marksistler, klasik Marksizmden ciddi bir kopuş sergileseler de Marksizme olan taahhütlerini açıkça ifade ederler (Therborn, 2010, s. 202). Başka bir ifadeyle Fredric Jameson ve E. W. Soja gibi neo-Marksist düşünürler, Marksizmin Hegelci temeline bağlılıklarını korumakla birlikte onu canlandırmak adına postmodernizme de başvururlar (Rosenau, 1992, s. 161).

Laclau ve Mouffe (2012), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı çalışmalarında bu noktaya açıklık getirir. Marksizmin 1970'lerin ortasından sonra açıkça girdiği krizden çıkması için hem ortodoksinin sığınağından çıkmak hem de yeni eğilimleri teorinin yanına basitçe eklemekten kaçınmak gerekmektedir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 8-9). Bu noktada yapılması gereken, Marksist gelenekte çökelmiş edimlerin söylemsel olarak işleyebilirliğini sağlayan ön koşullarını yeniden etkinleştirmektir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 9). Söz konusu etkinleştirme yeniden okumayı; yeniden okuma ise teorinin merkezi kavramlarını yapı bozumuna uğratmayı kaçınılmaz kılmaktadır (Laclau&Mouffe, 2012, s. 9-10). Bu bağlamda Laclau ve Mouffe'a göre post-Marksizm, "bir entelektüel geleneğin yeniden değerlendirilmesi ve aynı zamanda ötesine geçilmesi süreci[dir]" (Laclau&Mouffe, 2012, s. 10). Laclau ve Mouffe yeniden değerlendirme sürecini, kullandıklarını ifade ettikleri yapı-bozumu tekniğinden de anlaşılacağı üzere, postyapısalcılık zemininde yürütmektedir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 13). Post-Marksistleri tanımlayıp Laclau ve Mouffe üzerinden sınırlandırdıktan sonra onları "post" kılan, beslendikleri geleneğin ötesine geçme süreçleri üzerinde durmak doğru olacaktır.

Post-Marksistler, Marksizme yönelik eleştirilerini postyapısalcı zeminde, modernizm eleştirilerini ise postmodernist söylem zemininde yürütür. Hatta, yukarıda yer verildiği üzere postmodernizm, post-Marksistlerin hem modernizme hem de Ortodoks Marksizme eleştiri yöneltmesine imkân sunar. Bu noktada post-Marksizmde modernizm eleştirisinin, özellikle evrensellik eleştirisi özelinden, Marksist eleştiriyle birlikte yürüdüğünü söylemek mümkündür (Adaklı, 2001, s. 22). Adaklı'nın da işaret ettiği üzere Laclau'ya göre (Laclau, 2003, s. 26-27), modernliğin gözünde gerçek evrensellik, toplumsal bir tam(aılanmış)lığa karşılık gelmektedir. Sınıf ise modernliğin bu hayalini gerçekleştirmeye yönelmiş ve bütün tikellikleri aşan bir faildir. "Oysa çağdaş sosyal ve siyasal mücadelelerin çıkış noktası, güçlü bir şekilde kendi tikelliklerini öne sürmektir, hiçbirinin, kendi başına, toplumun tamlığını gerçekleştirmeye muktedir olmadığı yönünde güçlü bir inançtır".

Toplumsal bir tamamlanmışlık hali, anlaşılacağı üzere, toplumun uyum ya da uzlaşma üzerinden tahayyül edildiğinin işaretidir. Gerek Therborn gerek Keyman'ın tanımlamalarında yer verdiği yeni toplumsal hareketler, Laclau ve Mouffe gibi post-Marksist düşünürler için modernist toplum tahayyülünün imkansızlığının işaretidir. Ayrıca bütün tikelliklerin üstesinden gelen bir failin mümkün olamayacağına yönelik eleştiri, ontolojik olarak üstünlük atfedilen evrensel bir sınıf ile bu sınıf tarafından kurumsallaştırılmış bir toplumsal formasyonu reddetmeyi gerektirir. Nitekim Laclau ve Mouffe, post-Marksist bir zeminin sınırlarını, ontolojik ayrıcalıklı işçi sınıfının ve antagonizmaların ortadan kalktığı saydam bir toplumun reddi üzerinden çizmektedir (Laclau & Mouffe, 2012, s. 29).

Mouffe, sosyalizmin modernleşme projesine sıkı sıkıya bağlı olmasından dolayı ilerleme düşüncesini barındırdığını, bunun ise bir eleştiri konusu oluşturduğunu belirtir (Mouffe, 2010, s. 23). Aydınlanmanın ilerleme düşüncesiyle birlikte onun özcü karakteri, söz konusu eleştirin diğer bir nedenini oluşturur (Mouffe, 2010, s. 25). Aydınlanmada somutlaşan ilerleme düşüncesi Marksizmde üretim tarzı ve üretim ilişkileri gibi maddi yapıları ön plana çıkarır.¹ Ekonomik ilişkilerle bağlantısı nedeniyle Marksist sınıf indirgemeciliği, özcülüğün ve temelciliğin bir başarısızlığı olarak post-yapısalcı teori bağlamında eleştirilmiştir (Cunningham, 2002, s. 191). İndirgemecilikle ilişkisi üzerinden rasyonalizm ve hümanizme karşı çıkış ise, Aydınlanmanın kendine dayanma projesinin krizi bağlamında bir eleştiri oluşturur (Mouffe, 2010, s. 27). Modernitenin karakteristiği olarak özcülük hakikati varsayar (Gayırhan, 2019, s. 50-51). Hümanizmin insanı tarihsel bir özne kabul etmesi nedeniyle özcü ve hakikatçi bir yapısı vardır. Hümanist öznenin özünden her farklılaşma hem bu farklılıkların tedavi edilmesi gereken sorun olarak yargılanmasına hem de siyasal anlamda temsiliyet ilişkilerinin kurulmasına yol açacaktır (Gayırhan, 2019, s. 103-104). Rasyonalitenin özü temsil ettiği yerde temelcilik, siyaset ile ilişkili toplumu, kurumları, kavramları ve değerleri akla yapılan başvuru yoluyla kavramlaştırılması olarak karşımıza çıkacaktır (Küçükkalp, 2017, s. 18).

Bu nedenle post-Marksistlere göre Marksizmin özcülükle ilişkilendirilebilecek "yapı", "üstü yapı", "yanlış bilinç" ve "tarihsel zorunluluk teleolojisi" gibi kategorileri acilen terk edilmelidir (Tormey&Townshend, 2006, s. 91). Marksizmin merkezinde yer olan bu kategoriler ile evrensel bir sınıf ve toplum tanımlamasının reddi, "radikal, özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasi için mücadelede" yararlı olabilecek araçları inşa etme olanağını sunacaktır (Laclau&Mouffe, 2012, s. 29). Post-Marksistlerin modernizme ve Marksizme yönelttikleri eleştirilerin hangi

¹ İlerleme hakkında bkz. Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınlar, 844-845.

kategorilerde yoğunlaştığı öz olarak gösterilmiştir. Şimdi post-Marksist düşüncenin yaptıkları eleştirilerden hareketle demokrasi anlayışlarını nasıl radikalleştirdikleri incelenmelidir.

2. Post-Marksizm ve Radikal Demokrasi

Laclau ve Mouffe, radikal demokrasi kavramı ile soldan esinlenmiş siyasal bir projenin demokratik ilkelerin kamusal alanda her zamankinden daha fazla pekiştirilmesi (kamusal alanı genişletmeyi de ifade etmektedir) suretiyle demokrasinin derinleştirilmesini ifade etmektedir (Dwenney, 2004, s. 140). Demokrasiyi radikalleştirecek sol esinli siyasal projeyi üç tema üzerinde somutlaştırmak mümkündür: Bunlar, olumsuzluğun genel ilkeleri, karar verme ve demokrasi teorisi ile radikal veya aksiyolojik bir çoğulculuktur (Dwenney, 2004, s. 140). Yukarıda modern düşüncenin ve bu bağlamda Marksizmin toplumu bir tamamlanmışlıkla, bir uyumla tasavvur ettiği belirtilmişti. Tamamlanmışlığın açıklık, kesinlik ve hakikatle bir ilişkisi bulunur. Ancak Laclau ve Mouffe'a göre demokrasi zorunlu bir belirlenimsizlik bağlamında anlaşılabilir (Dwenney, 2004, s. 141). Nitekim Laclau ve Mouffe, radikal demokrasinin toplumsalın çoğulluğunu ve belirlenmemişliğini kabul ettiğini belirtir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 235).

Olumsuzluğu, varoluşu zorunlu olmayan her şey (Cevizci, 2010, s. 1188) olarak tanımladığımızda post-Marksistler, “klasik Marksizmin rasyonelliği”nden farklı olarak bir bütünlük şeklindeki toplum fikrini açıkça reddederler. Açıklık, kırılabilirlik, olumsuzluk (contingency), nihai bir özden yoksunluk gibi sözcüklerle tarif edilen toplumsal bütünlük olanaksızdır” (Demir, 2014, s. 38-39). Olumsuzluk bağlamında üzerinde durulması gereken iki kavram bulunmaktadır. Bunlardan birincisi antagonizma, ikincisi hegemonyadır. “Antagonizma nesnel bir anlama sahip değildir, nesnellüğün kendisinin oluşmasını engelleyen ve böylece tüm nesnellüğün olumsal doğasını açığa vuran bir şeydir nesnellüğün sınıridir.” (Demir, 2014). Laclau ve Mouffe için olumsuzluk bağlamında antagonizma söz konusu olduğunda tam bir kendi için var oluştan söz edilemeyeceği gibi antagonize eden güç için de tam bir varoluştan söz edilemez; onun nesnel varlığı benim var olmamamın simgesi durumundadır (Laclau&Mouffe, 2012, s. 201). Bu noktada antagonizma kısmi ve kararsız bir nesnelleştirme olarak her türlü nesnellüğün sınırını oluşturur. Başka bir ifadeyle antagonizma toplumun kendisini tam olarak oluşturmasının imkânsızlığını oluşturur (Laclau&Mouffe, 2012, s. 202). Mouffe'a göre “antagonizmayı hesaba katmak, nihai çözümün olmamasını ve tüm düzenlere için karara-bağlanamama ve olumsuzluk/zorunsuzluk özelliklerini kabullenmek demektir” (Mouffe, 2015, s. 151).

Toplumu tamamlanmış kabul etmenin siyasal içerimleri onun olumsal karakteri ortaya konulduğunda gün yüzüne çıkar. Nitekim Laclau ve Mouffe'a göre olumsuzluğun gerekliliği nedeniyle toplumsal düzenin herhangi bir biçimi hegemonik olarak korunur (Dwenney, 2004, s. 141). Başka bir ifadeyle her düzen, hegemonik bir doğaya sahip olduğundan her zaman iktidar ilişkilerinin bir ifadesidir (Mouffe, 2015, s. 13). “Politikanın hegemonik boyutu ancak toplumsalın açık, dikişsiz karakteri gelişirken yükselir” (Laclau&Mouffe, 2012, s. 219). Bu bağlamda hegemonyanın ortaya çıktığı alan, öğelerin² momentler olarak billurlaşmadığı eklemleme alanıdır (Laclau&Mouffe, 2012, s. 214). Gülenç'in belirttiği üzere (Gülenç, 2014, s. 154-155), momentlerin billurlaşmaması sistemin sürekli akmasını sağlamakta, süreci açık uçluluk belirlemektedir. O, aksi takdirde hegemonik bir pratikten söz etmenin mümkün olamayacağını söyler. Toplumsalın anlamını kısmi sabitlikler oluşturarak sürecin düğüm noktalarını kuran hegemonik pratikler alanındaki muğlaklıktır. Muğlaklık dikişsizlik; dikişsizlik kapalı olmama durumudur. Kapalı olmama durumunda sabitlikten bahsedilemez. Sabitsizlik ise tüm toplumsal kimliklerin temel koşuludur. Sabitsizlik ortadan kalktığında hegemonize edilen görev ile fail arasındaki sabitlik son bulur. Başka bir ifadeyle özcülük yok olur.

Gülenç'e göre (Gülenç, 2014, s. 155-157), hegemonik ilişkilerin yukarıda yer verilen şekilde tanımlanmasının üç önemli sonucu bulunmaktadır: İlk olarak yeni sosyalist strateji hedefler ile failler arasında zorunlu bir ilişki kurmaz. Sınıfın tarihin doğal lokomotif ve ayrıcalıklı özne olması söz konusu değildir. İkinci olarak toplumsal hareketler arasında öncelik sonralık ilişkisi belirleyecek tekçi yaklaşımların, yani merkezin, devrimci özne fikrinin reddi ve kolektif iradenin bu özne fikrinin yerine geçmesidir. Başka bir ifadeyle bu yeni toplumsal hareketlere açıktır. Son olarak tüm özne konuları merkezsizleşmiş ve ilişkisel bir düzlemde ele alınmıştır. Bu üç sonuç, radikal demokrasi projesinin şu ana hatlarını sunmaktadır (Gülenç, 2014, s. 157-158): Özne konularının sabitsizliği kurucu temel bir ilkenin özneyi açıklamada kullanılamayacağı anlamına gelir. Bu şekilde bir çoğulculuk ise radikal çoğulculuktur. Burada kimlikler geçerlilik ilkelerini kendi bünyelerinden çıkarmaktadır. Demokratik olmanın ölçütü ise, kimliklerin her birinin kendini-olusturuculuğu eşitlikçi tasavvurun yer değiştirmelerinin sonucu olmasındadır. Bu nokta radikal demokrasi projesinin çoğulculuk ve eşitlikçi bir yaklaşımdan beslendiğine işaret etmektedir.

² Laclau ve Mouffe, öğeleri arasında kimlikleri değişecek bir ilişki kuran her türlü pratiklere *eklemleme*; söylesel olarak eklemlememiş farklılıklara *öge* ve bir söylem içinde eklemlemiş durumda görünürken ortaya çıkan farklılık konularına *moment* demektir. Bkz. (Laclau&Mouffe, 2012, s. 169).

Laclau ve Mouffe, eşitlik ve çoğulculuk kavramlarının da işaret ettiği üzere sol bir alternatifin ancak demokratik zeminle mümkün olduğunu belirtmektedir. Solun yapması gereken demokratik mücadele alanını devlete ve sivil topluma doğru genişletmektir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 270). Çünkü “sivil toplum da pek çok baskı ilişkisinin ve sonuç olarak antagonizmaların ve demokratik mücadelelerin yeridir.” (Laclau&Mouffe, 2012, s. 275) Onlar (Laclau&Mouffe, 2012, s. 269-270), demokratik bir zeminde hareketin, anlamı kesin olarak sabit olmayan liberal söyleme eklemleme imkânını tesis edeceğini düşünür. Muhafazakâr söylemlerle bireysel hakların eklemlemesini, söz konusu eklemleme olanağının işareti olarak okur. Dolayısıyla solun görevini liberal demokratik ideolojiyi derinleştirmek ve genişletmek olarak belirler. Bu noktada yapılması gereken ise liberal demokrasiyi eleştiriye tabi tutmaktır.

3. Post-Marksizmde Liberal Demokrasi Eleştirisi ve Radikal Demokratik Pratik Olarak Agonistik Siyaset

Mouffe, liberal demokrasi eleştirisine geçmeden önce demokratik devrimin radikal bir çoğulculuk için önemini vurgular. Mouffe’a göre (Mouffe, 2010, s. 26-27) toplumsal yeni bir tarzda kuruluşuyla iktidarın boş bir yer haline dönüşmesinin kökeninde demokratik devrim yer almaktadır. Bu bağlamda modern demokratik toplum iktidar, hukuk ve bilginin radikal olarak belirsiz, kurulan hiçbir şeyin kurumsallaşmadığı bir toplumdur. Aşkın bir otorite yoluyla kralın kişiliğinde somutlaşan bir iktidarın yokluğu, nihai meşruiyet kaynağını ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir yapıda toplum organik bir kimliğe sahip olamayacaktır. Mouffe, söz konusu tespitlerinden yola çıkarak demokrasiyi kesinlik işaretlerinin yok oluşu şeklinde nitelendirir.

Mouffe’un demokratik devrimi önemsemesi, yukarıda yer verilen modernizm eleştirisinin sınırlarını da çizmektedir. Mouffe modernizm eleştirisini Aydınlanma bağlamında düşünmektedir (Mouffe, 2010, s. 24). Aydınlanmanın kendini savunma (siyasal) ve kendine dayanma (epistemolojik) olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Mouffe, bu iki yön arasında zorunlu bir ilişki olmadığını kabul edilmesi halinde, siyasal yönün rasyonalizmin belirli bir biçimine dayanması gerekliliğinin terk edileceğini belirterek modernizm eleştirisini şekillendirmektedir. Başka bir ifadeyle rasyonalizme, hümanizme ve evrenselliğe karşı çıkarken herkes için eşitlik ve özgürlük idealini sürdürmek ve derinleştirmek gayretindedir (Mouffe, 2010, s. 27-28).

Mouffe’un liberal demokrasi eleştirisi de esas olarak bu noktada liberal düşüncenin rasyonalizm, bireycilik ve evrenselcilik ilkeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Carl Schmitt örneğinden hareketle liberal demokrasiyi bütünüyle reddetmenin tehlikeler barındırdığından bahsetmesi (Mouffe, 2010, s. 182) eleştirisinin sınırına da işaret etmektedir. Liberaller, rasyonel bir anlaşmaya ulaşmanın mümkün olduğuna inanırlar. Ayrıca liberaller, demokratik kurumları toplumun farklı sorunlarına rasyonel bir çözüm bulmanın aracı olarak görmektedir (Mouffe, 2013, s. 10). Mouffe’a göre liberal düşünceye hâkim olan rasyonalist yaklaşım, çeşitli toplumsal ilişkilerde ve değişik şekillerde ortaya çıkan antagonizma boyutunu, yani siyasalı görmezden gelir. Toplumun çatışmalı ve çoğul dünyası rasyonalist bakış açısıyla kavranılamaz. Doğal olarak bu çatışmaların rasyonel bir çözüm noktası bulunmamaktadır (Mouffe, 2015, s. 23).

Bu noktada çoğulculuk kavramına açıklık getirmek gerekmektedir. Mouffe’a göre “liberal çoğulcu kavrayış, gerçekten de birçok perspektifin ve değerlerin bulunduğu bir dünyada yaşadığımızı ve görgül sınırlamalardan ötürü, hiçbir zaman bu perspektif ve değerlerin hepsini benimseyemeyeceğimizi, fakat bu perspektif ve değerlerin bir araya geldikleri takdirde uyumlu ve çatışmasız bir birliktelik oluşturduklarını iddia eder.” (Mouffe, 2013, s. 17-18) Bu noktada Mouffe çoğulculukla “iktidar ve antagonizma ile onların sökülüp atılmaz karakteri”ni ifade etmektedir (Mouffe, 2009, s. 33). Mouffe çoğulculuğun sınırlarını belirlerken de liberalizmin (Rawls örneğinde) rasyonalizm ve ahlak üzerinden hareket ettiğini belirtmektedir (Mouffe, 2013, s. 139). Ona göre bu sınır her zaman mücadeleye açık olan siyasal bir kararla mümkündür. Ancak liberal siyaset kuramı, hayatta kalmak adına antagonist boyutuyla siyasalı olumsuzlar ve akla dayalı evrensel bir konsensüsün varlığına rasyonalist bir inanç besler (Mouffe, 2015, s. 23). Bu ise yukarıda ifade edildiği üzere evrensel bir konsensüse ulaşmak adına yıkıcı sorunların, antagonizma ya da siyasalın, özel alana sürülmesi anlamına gelmektedir (Mouffe, 2010, s. 184).

Mouffe bu şekilde anlaşılan bir liberalizme yönelik eleştirilerine en radikal meydan okuma olarak gördüğü Carl Schmitt’in eleştirisi üzerinden devam etmektedir. Schmitt, öncelikle liberalizm ile demokrasi arasındaki uzlaşmazlıktan hareket etmektedir (Mouffe, 2009, s. 50). Liberal anlayışta, bireysellikten temellenen soyut ve evrensel eşitlikçilik ilkesi gereği, her kişi bir kişi olması münasebetiyle diğer bir kişiyle eşit kabul edilirken demokratik anlayışta, halka ait olanlar ile onun dışında kalanlar arasında bir ayırım yapılır (Mouffe, 2009, s. 51). Demokratik yurttaşlara soyut insanlık fikrinin bir parçası olmalarından ziyade demos’un üyeleri olmalarından dolayı eşit haklar tanınır (Mouffe, 2009, s. 52).

Bu noktada Schmitt, demokratik politik bir topluluğun biz ve onlar arasında bir sınırla mümkün olduğunu belirtir. Mouffe’a göre liberalizmin evrenselci retoriği olarak insanlık söylemi, politik bir kavram olmadığı gibi böyle bir sınır çekmeyi mümkün kılmaktan uzak olması nedeniyle de demokrasiyi tehlikeye atan sorunlardan birini oluşturmaktadır (Mouffe, 2009, s. 53). Nitekim Schmitt’te (Mouffe, 2010, s. 183) liberal düşüncenin bireyi

başlangıç ve bitiş noktası olarak kabul etmesinin devlete ve siyasete karşı tehlikeli bir güvensizlik duymasına yol açtığını belirtmektedir. Bu nedenle o, liberalizmin, etik ve ekonomi, akıl ve ticaret ile eğitim ve mülkiyet alanlarının kutupluluğunda hareket etmiş siyasetin ölçüsü olan dost ve düşman ilişkisinden uzak durduğunu düşünür.

Demokratik politik bir topluluğun biz ve onlar arasına konulacak bir sınırla mümkün olması, siyasal kimliklerin ilişkisel doğalarına işaret etmektedir. Mouffe, söz konusu ilişkisel doğayı Henry Staten'in Derrida'nın *ekleni*, *iz* ve *difference* gibi mefhumlar etrafında geliştirdiğini belirttiği *kurucu dışsal* kavramıyla açıklamaktadır: Kurucu dışsal kavramı, bir kimliğin yaratılmasında hiyerarşi temelinde inşa edilen farklılıkların kurulmasına işaret eder (Mouffe, 2013, s. 23). Başka bir ifadeyle her kimlik ilişkiseldir ve bir farklılık bir kimliğin dışını kuran öteki algısını oluşturur. Siyasal kimliklerin oluşmasında bir koşul olan biz/onlar (öteki) ayrımı, antagonizmanın her zaman ortaya çıkabileceğini, gelecekte antagonizmanın ortadan kaldırıldığı bir toplumun kurulmasına inanmanın bir yanılısamadan ibaret olduğunu göstermektedir (Mouffe, 2013, s. 24). Başka bir ifadeyle liberal rasyonalizm ve bireycilik, kolektif (siyasal) kimliklerin oluşumunu anlamayı engellemektedir (Mouffe, 2015, s. 23). Onlarsız bir biz kurmak ya da siyasal bir kimlik oluşturmak mümkün görünmemektedir (Mouffe, 2015, s. 24).

Mouffe, Elias Canetti'den hareketle kalabalığın cazibesini, modernitenin ilerlemesiyle ortadan kalkacak, arkaik ve modern öncesi bir şey olarak düşünmemektedir (Mouffe, 2013, s. 32). O, kitlenin cazibesi göz önüne alındığında, kolektif özdeşimin bir boyutu olarak karşımıza çıkan *tutkuların* hesaba katılması gerektiğini düşünür. Demokratik siyasetin rasyonel kabulü ve bireysel eylemler üzerinden açıklanması, kolektif özdeşimin ve tutku boyutunun ıskalanmasına neden olmaktadır (Mouffe, 2013, s. 32-33). Örneğin rasyonalist yaklaşım oy verme işlemini sadece çıkarların kollarını kullanarak değerlendirmektedir. Oysaki insanlar oy vermeye yönelmek için kolektif bir kimlikle özdeşleşmeleri gerekmektedir (Mouffe, 2013, s. 33). Mouffe'nin ifadesiyle, "Siyasal söylem, insanlara politikalar sunmanın yanı sıra, onlara deneyimlediklerini kavrayabilmelerine yardımcı olan ve gelecek için umut vaat eden kimlikler de sunmalıdır" (Mouffe, 2013, s. 33). Mouffe'a göre liberallerin milliyetçiliğin farklı ortaya çıkış biçimlerini anlayamaması da bu noktadan, tutkular olarak ifade ettiği duygulanımı ıskalamasından kaynaklanmaktadır (Mouffe, 2015, s. 156). Liberaller, modern toplumlarda kolektif özelliğe atıfta bulunan her şeyi irrasyonel ve arkaik olarak değerlendirmektedir (Mouffe, 2015, s. 157).

Liberalizmin bir sorunu da devleti tarafsız varsaymasıdır. Dworkin, eşitliğin kaçınılmaz bir şekilde liberalizmin tam kalbinde yer aldığını, eşitliğin ise liberal devleti üyelerine eşit muamele yapmak için tarafsız olmaya zorladığını belirtmektedir (Mouffe, 2010, s. 186). Bu noktada yapılan ise yukarıda da belirtildiği üzere "“çekişmeli” olan dini, felsefi ve metafizik konuları bir kenara bırakmak ve kendilerini katı biçimde ‘siyasal’ bir liberalizm anlayışıyla” sınırlamak olmuştur (Mouffe, 2010, s. 207). Rasyonalizm temeline dayanan bu tarafsızlıkta yapılan kamusal alanda bir uzlaşım sağlamak adına çoğulculuk ve muhalefetle ilgili hususların özel alana indirgenmesidir. Böylece siyasetin alanı, yıkıcı tutkularından ve inançlarından soyulmuş rasyonel fail olarak bireylerin hakemlik işlevi gören düzenlemelere itaat ettiği bir zemini karşılar (Mouffe, 2010, s. 208). Böyle bir zemin ise şüphesiz Schmitt'in liberalizmi etik ile ekonomi arasında gidip gelmekle eleştirdiği; Mouffe'un siyasal olarak antagonizmanın ihmal edildiğini belirttiği zemindir (Mouffe, 2010, s. 209).

Mouffe, Schmitt'in liberalizme rasyonalizm ve bireycilik üzerinden getirdiği eleştirileri anlamlı bulurken, bazı noktalarda Schmitt'ten ayrılması onu agonistik siyaset modelini geliştirmeye yönlendirmiştir. Söz konusu ayrılık noktaları Schmitt'in liberalizm ile demokrasi arasında gördüğü çelişkilerden temellenmektedir. Schmitt'e (Mouffe, 2009, s. 48-49) göre liberalizmin öngördüğü soyut bir anlayışın aksine demokrasinin eşitsizlikleri de öngören somut eşitlik tanımlaması politiktir; demokratik eşitlik kavramının özü ise homojenliktir. Homojenlik, demos'a ait olmakla eşit haklara sahip olmak şeklinde ifade edilebilir (Mouffe, 2009, s. 50). Schmitt (Mouffe, 2009, s. 60), demos'un homojen olması gerekliliğinden hareket ederek demokratik politik bir toplulukta çoğulculuğa yer olmadığını belirtir. Schmitt'e göre liberal çoğulculuk ile demokrasi arasındaki çelişki buradan kaynaklanmaktadır. Bu noktada yegâne olanaklı ve meşru çoğulculuk devletler çoğulculuğudur. Mouffe, demokraside homojenliğin gerekliliği hususunda Schmitt'e katılsa da yukarıda da açıklandığı üzere çoğulculuğun imkânsızlığı noktasında Schmitt'ten ayrılmaktadır (Mouffe, 2009, s. 64).

Agonistik siyaset, siyasalın antagonist boyutu içinde bir çoğulculuk imkanının varlığına dayanmaktadır. Mouffe, siyasalın antagonistik boyutunu reddetmemekle birlikte antagonizmanın (dost-düşman ilişkisinin) siyasal birliğin yıkımına sebep olmayacak başka bir ifa biçiminin bulunabileceğini belirtmektedir (Mouffe, 2015, s. 158). Mouffe'a (Mouffe, 2015, s. 27) göre liberal demokratik toplumlarda çatışma ortadan kaldırılamaz. Siyasetten beklenen ötekinin düşman olarak algılanıp yok edilmesi değil, fikirlerini savunma hakkının sorgulanmadığı muhalifler (agonizma) olarak görülmesidir. Başka bir ifadeyle agonistik siyasette çatışma, antagonizma değil agonizma biçimini almaktadır. Mouffe için antagonizmanın agonistik bir karaktere kavuşması, uyumsuzluğun eşlik ettiği bir mutabakatı gerektirmektedir. Mutabakat, herkes için özgürlük ve eşitlik gibi etik-politik değerler ve demokrasiyi oluşturan kurumlar için elzemdir. Ancak bu değerlerin anlamına ve uygulanmalarına yönelik uyumsuzluklar demokrasinin varlığı için zorunlu olarak bulunmalıdır (Mouffe, 2013, s. 40).

Hatta demokrasinin işlemesi siyasal konumların çarpışmasını gerektirir. Siyasal konumların çarpışmasının mümkün olmadığı durumlarda tartışılmaz ahlaki değerler ya da özcü özdeşleşme biçimleri şeklinde çarpışmalar gözlenir. Mutabakata yapılacak aşırı vurgu siyasal katılım noktasında kayıtsızlığa ve hoşnutsuzluğa neden olacaktır. Bu nedenle mutabakata her zaman bir çatışma eşlik etmelidir. Mouffe, bu duruma “çatışmalı konsensüs” adını vermektedir (Mouffe, 2015, ss. 27-28). Sonuç olarak agonistik “siyasetin asıl amacı tutkuları ortadan kaldırmak ya da kamusal alanda rasyonel bir konsensüs yaratmak için onları özel alana havale etmek değil; bu duyguları demokratik yapılara doğru harekete geçirerek, demokratik amaçlar etrafında kolektif özdeşleşme biçimleri yaratarak ‘dönüştürmektir’” (Mouffe, 2015, s. 29).

4. Radikal Demokrasi Düşüncesinin Eleştirisi ve Agonistik Siyasetin Liberal Sonuçları

Post-Marksist düşüncenin önemli temsilcilerinden Laclau ve Mouffe’un modernizm, Marksizm, liberalizm ve liberal demokrasiye yönelttikleri eleştirileri ile radikal demokrasi ve agonistik siyaset önerileri çalışmanın sınırları hesaba katılarak konsantre bir şekilde verilmiştir. Böyle bir tutum yoğun teorik göndermelerin etkisiyle hem çalışmanın dilini ağırlaştırmış hem de okuyucunun ilgili yazarların hangi noktada eleştiriye tabi tutulduğunu hatırlama yükünü arttırmıştır. Laclau ve özellikle Mouffe’un radikal demokrasi ve agonistik siyaset tahayyülüne yöneltilen eleştirilere geçmeden önce bu menfi durumun ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Laclau ve Mouffe, öncelikle, Marksizm ve liberalizmin paylaştığı modernizmin evrensellik anlayışına eleştiri getirir. Evrensellik, Marksizmde, tamamlanmış bir toplum tasavvuru ve bu toplumu tesis etmeye muktedir bir sınıf özne olarak karşımıza çıkar. İlgili düşünürler hem uyum içinde işleyen bir toplum tahayyülünü hem de bütün tikellikleri aşan bir sınıf özne varlığını, çatışmacı bir toplum yapısı ve kimlik sahibi özne lehine reddederler. Liberal evrensellik anlayışının sıkıntılarını ise onun rasyonalite ve bireycilik düşüncesi bağlamında ele alırlar. Marksizmde siyasetin öznesi sınıf iken liberalizmde evrensellik atfedilen rasyonel bireydir. Rasyonalite hem siyasetin bağlamını hem de evrensel bir uzlaşmayı mümkün kılar. Ancak Laclau ve Mouffe, bu kabulle birlikte liberalizmin patolojik durumlar olarak gördüğü netameli konuları özel alana tevdi ederek siyasi bağlarını kopardığı ve bu netameli konuların öznenin kimliği üzerindeki kurucu etkisini dikkate almadığı düşüncesindedir. Ayrıca liberalizm, duygularından arınmış soyut, evrensel ve rasyonel birey öznenin eşitliği kabulü nedeniyle devletleri sanki hegemonya ile bir ilişkisi yokmuş gibi tarafsız kabul eder.

Laclau ve Mouffe, evrensellik dışında modernizmin ilerlemecilik ve özcülük fikrini de eleştiriye tabi tutar. Bu unsurlar üzerinden eleştirilen düşünce ise liberalizmden çok Marksizmdir. Post-Marksistlerin ötesine geçmek istediği gelenek ve yeni bir sol politika hayali dikkate alındığında bu durum anlaşılabilir. Düşünürler için modernizmin ilerlemecilik fikrinin Marksizme yansımaları, üretim tarzı ve üretim ilişkileri gibi maddi yapıların önemli hale getirmesidir. Ekonomik ilişkilerdeki konumu nedeniyle de sınıf özne ayrıcalıklı hale gelir. Bu ilişkilerde sınıfın konumu özcü bir karakter sergiler. Ayrıca sınıfın özcü bir karaktere sahip olması içinde bulunduğu toplumsal formasyondan azade değildir. Bu nedenle “yapı”, “üstyapı”, sınıfsal özün farkındalığı bağlamında “yanlış bilinç” ve bilincin siyasal yansımaları olarak “tarihsel zorunluluk teleolojisi” gibi kategoriler de özcü mahiyettedir. Laclau ve Mouffe gibi post-Marksist düşünürler ilgili kategorileri günümüz koşullarında yeri olmadığını gerekçesiyle reddeder.

Laclau ve Mouffe’nin eleştirilerini görünür kılmak adına analitik olarak ayırdığımız hususları yeniden ilişkilendirerek ilgili düşünürlere yöneltilen eleştirilere geçilebilir. Hatırlanacağı üzere Laclau ve Mouffe’un Marksist düşünceye yönelttikleri eleştirileri, özellikle tamamlanmış bir toplum tasavvuru ve bu toplumu tesis edecek sınıf özne kategorisine yönelir. Toplumsal tamamlanmışlık ekonomik indirgemecilik nedeniyle ve ontolojik üstünlük atfedilen sınıf eliyle gerçekleştirilir. Laclau ve özellikle Mouffe’un radikal demokrasi ve agonistik siyaset modeli de benzer suçlamaların muhatabıdır. Radikal demokrasi kuramcıları, siyasetin öznesinden öznenin siyasetine geçerken kimliği ön plana çıkarır. Bu tutumları onları ekonomik indirgemecilikten alı koysa da kültürel indirgemeciliğin kollarına atar (Adaklı, 2001, s. 19). Kültürel indirgemeciliğin alameti farikası siyasetin kültürle eşitlenmesidir. Ancak Terry Eagleton, siyasetin kültürün itaatine girecek bir hizmetçi olmadığını, aksine kültürün siyaset tarafından üretildiğini belirtir (Eagleton, 2005, s. 79).

Siyasetin kültür tarafından temlik edilecek bir karaktere sahip olmadığı bilgisi, agonistik siyasetin öznesini sorunlu hale getirir. Gülenç, post-Marksist düşünürlerin kimliklerin tarihsel ve toplumsal ilişkilerin ürünü olduğu gerçeğini es geçtiklerini belirtir (Gülenç, 2010, s. 184). Herhangi bir kavramın ya da kategorinin tarihsel bağlamının ihmali onu özcü düşünceye yaklaştırır. Nitekim radikal demokratik siyasetin kimlikleri sarsılmaz bir konuma, bir öze, indirgenmesi sorunlu bulunur (Batı, 2010, s. 17). Ellen Meiksins Wood post-Marksist düşüncenin özcülük ve tarihsellik ilişkisinin eleştirisini farklı bir noktadan gerçekleştirir. Wood’a göre Laclau ve Mouffe, tarihi ve politikayı rastlantısallaştırarak tarih dışı bir dünya görüşüne yaklaşır (Wood, 2006, s. 111-112). Bu tarz bir yaklaşım, mutlak bir belirlenim ile mutlak bir belirlenimsizlik gibi düalist durumdan tercih yapıldığını gösterir (Wood, 2006, s. 115). Başka bir ifadeyle Laclau ve Mouffe tarih ve politikaya dair iki öz arasından seçim yapmıştır. Post-Marksist düşüncenin özcü bir karaktere sahip olduğuna yönelik eleştiriler bununla da sınırlı değildir. Laclau ve Mouffe’un Marksizmi ekonomik indirgemecilikle suçladığına yukarıda yer verilmişti. Radikal

sol bir politikanın mahiyetinin her türlü maddi pratikten, üretim ilişkilerinden ve sınıf mücadelesinden arındırılarak söylemsel alana hapsedilmesi, söylemsel özcülük veya söylemsel idealizm olarak değerlendirilmiştir (Adaklı, 2001. S. 26-27).

Agonistik siyasetin söylemsel bir pratik olması ise siyasetin, toplumun ve öznenin konumuna ilişkin sorunlar doğurur. Marksizmin ekonomik indirgemeciliği nedeniyle siyaset-ekonomi ilişkisinin koparılması, hiçbir çıkarın ya da kimliğin maddi bir yönünü olmayan söylemsel oluşumlar olarak değerlendirilmesine yol açar (Wood, 2006, s. 94). Post-Marksist düşüncenin ekonomiden azade siyaset tasavvuru, neoliberal hedefler ile örtüşür (Gülenç, 2010, s. 167-168). Siyaset ile ekonominin illiyetinin koparılması, post-Marksist düşünürleri ekonominin kendi hareket yasaları olduğunu, dolayısıyla üretici güçlerin ekonomik eylemlerinde tarafsız davrandığını kabul etmeye götürecektir (Wood, 2006, s. 85). Tarafsızlığın kabulü siyaset bağlamında da tekrarlanacaktır. Laclau ve Mouffe'un ekonomik indirgemecilikten muzdarip olmaları nedeniyle siyaseti özerk kılma çabaları, mülkiyet sorunu söz konusu olduğunda sergilenmez (Adaklı, 2001, s. 27).

Devletin mülkiyeti korumadaki işlevinin ihmali ise post-Marksist düşüncenin siyaseti yalnızca bir kimlik oyununa indirgediğine işaret eder (Gülenç, 2010, s. 169-170). Böylece Laclau ve Mouffe, Marksizmi ekonomik indirgemecilik ile suçlarken, kendileri de hegemonik indirgemecilik yapma suçunun muhatabı kılımlır (Batı, 2010, s. 17). Siyasetin kimliklerin mücadele ettiği hegemonik bir söylem alanına indirgenmesinin sebebi, post-Marksistlerin sınıflı parçalardan kimlikleri ekleme olanaklarından mahrum kalmalarıdır (Adaklı, 2001, s. 24). Jorge Larrain'e (Adaklı, 2001, s. 29) göre Laclau ve Mouffe, feminizm ile kadın, ırkçılık karşıtlığı ile siyahlar ve sosyalizm ile sınıf arasında, yani sorun ile o sorunun muhatabı olan özne arasında, rastlantısal olmayan bir ilişki olduğunu kavrayamaz.

Bu durumun post-Marksist düşüncedeki kimliklerin eklemlenmede nasıl sorun oluşturduğu, Gülnur Savran'ın proletaryaya yönelik çıkarımlarına başvurarak açıklığa kavuşturulabilir. Savran (Adaklı, 2001, s. 28), için "İşçi sınıfı ikili bir nitelik taşıyor 'Herhangi bir verili anda, sadece tekil üyelerinin 'toplama' olarak proletarya sosyolojik bir olumsuzluktan ibarettir. Ancak burjuvazi karşısındaki zorunlu tabiiyeti dolayısıyla kapitalist toplumun uzlaşmaz yapısal antagonizmasının bir parçasıdır da". Post-Marksist düşüncenin kimlikleri eklemlenme sorunu Larrain ve Savran'ın tespitleri birlikte ele alındığında gün yüzüne çıkar. Herhangi bir kimlik olumsuzluk haline geldiğinde bir diğer kimliğe neden eklemlensin? Üstelik bu eklemlenme, siyaseti özerkleştirmek adına ekonomi ile olan bağlarının koparılması nedeniyle belirli çıkarları kolladığı maskelenen bir devlet tarafından ayarlanma olasılıkları mevcut iken (Balanuy, 2018, s. 84) nasıl mümkündür? Buraya kadar yer verilen eleştiriler ışığında post-Marksist düşünce, amaçlarında Marksist unsurlar barındırsa da araçlarındaki bulanıklık nedeniyle bu unsurlarını kaybederek liberal alternatife dönüşür (Gülenç, 2010, s. 167-168). Nitekim her türlü belirlemeciliğe karşı çıkmasına rağmen gayri meşru siyasi eylemleri belirlemede liberal demokrasinin eşitlik ve özgürlük ilkelerini kabul edilmesi gereken etik-politik kriterler olarak önümüze koyması (Çelik, 2019, s. 1082-1083) bu yeni düşünsel kimliğini doğrular.

Post-Marksist düşüncenin ortaya konulan liberal unsurlarını, Mouffe'un radikal demokrasiyle ilişkilendirdiği Syriza örneğinde ampirik olarak gözlemlemek mümkündür. Mouffe, günümüzde siyasetin ana aksının popülizm üzerine kurulu olduğunu, sağ popülizmin söylemlerinin ulusu sahiplerine geri vermek gibi bir iddiaya dayandığını, sol popülizmin ise yabancı karşıtlığını üretmeyecek şekilde demokrasiyi geliştirmek ve derinleştirme imkanı barındırdığını belirtir (Mouffe, 2019, s. 31-32). Mouffe'un radikal demokratik bir siyaset için sol popülizme bel bağlaması yukarıda yer verilen tartışmalar göz önüne alındığında tutarlıdır. Zira modernitenin üst anlatsal karakter sergilemesi nedeniyle reddedilen bütün ideolojik programlarıyla aynı tutumla suçlanmamanın bir yolu, radikal bir program tasarlamak yerine mevcudu radikalleştirmekten geçer. Mouffe'un beyanlarından da anlaşılacağı üzere popülizm, programatik bir doktrin olmaktan çok bir *modus* olarak tahayyül edilir. Bu yöntemden sol eğilimli olana bel bağlanması ise sol popülizmin halk tasavvurunun sağ popülist hareketler gibi epistemolojik bir kültürel tasarıma yaslanmamasıdır. Halkın ampirik bir gerçeklikten öte anlam ifade etmediği şeklindeki bir kabul üzerine oturtulan sol popülizmin yabancı karşıtlığını üretmeyeceği varsayılır. Nitekim Mouffe'un bu vasıfları yüklediği Syriza, Yunanistan'daki on üç sol ve ekolojik hareketin radikal ittifakıdır (Taşkesen&Şöhret, 2023, s. 65). Ancak yukarıda bahsedilen ampirik durumlardan ilki Syriza'nın siyasal iktidarı süresinde muhatap olduğu düzensiz göç sorununa verdiği yanıtlarda karşılık bulur. Şüphesiz Syriza, Yunan siyasal sisteminde düzensiz göç konusuna ılımlı yaklaşan partilerdendir. Ancak bu ılımlı durum, düzensiz göçün yoğunlaştığı, ekonomik sorunların derinleşip işsizliğin arttığı bir dönemde krizin gerekçelerinden biri olarak hükümetin temel söylemlerinden biri halini almıştır (Taşkesen&Şöhret, 2023, s. 66).

Ancak radikal sol ittifak olan Syriza, Mouffe'un sağ popülist hareketlere atfettiği değerleri edinmede bir sorun görmez. Bu durumun bir nedeni agonistik siyasetinin özne tasavvuruna içkin olan liberal mantıktır. Mouffe, siyasetin ve toplumsalın dost ve düşman ayrımını gerektiren antagonist bir boyutu olduğunu farkındadır. Kendisi bu çatışmayı eşitlik ve özgürlük kavramının ilkesel olarak benimsemekle birlikte içeriğinin mutlak olarak doldurulmadığı etik kabullerle kontrol altına alır. Ancak bu kabul hem agonistik bir siyasetin evrenini hem de bu

siyasetin öznelinin evrenselliğini belirlemeye devam eder. Başka bir deyişle evrensellik mantığı, evrenselin sınırlarıyla kayıtlı değildir. Bu bağlamda agonistik siyasetin evreni devlet ya da demos, öznenin evrenselliği ise eklemleme imkanı bulamadığı sürece her tikel kimlik ya da kültürle sınırlıdır. Bu noktada Marksizmin ekonomik indirgemeciliğinin ürünü de olsa sınıf özne tasarımı, belirli bir kültür ya da kimliğin dışında bulunana da faillik atfetmesi nedeniyle (Spivak, 1999, s. 70-71) post-Marksist özne siyasetinden daha başarılı görünür.

Agonistik siyasetin özne tasarımına içkin olan liberal mantığın bir diğer unsuru ise eşitlik ve özgürlük ilkelerinin değişkenliğinin olumsuzluk olarak sunulmasıdır. Başka bir deyişle Ben'in çıkarlarını maksimize eden koşulların değişmesiyle eylemde yaşanan dönüşümü olumsuzlukla eşitlemek makul değildir. Ortada bir tesadüfîlik yerine çıkarları maksimize etme zorunluluğu vardır.³ Mouffe'un bireycilikten temellenen soyut ve evrensel liberal eşitlikçilik anlayışının eleştirisine yukarıda yer verilmişti. Ancak kendisinin siyaset teorisine uygun bir şekilde değiştirerek kabul ettiği bu liberal etik öğelerin Kantçı kökenlerine yönelik yapılan soruşturma, durumun sunulan gibi olmadığını gösterir. MacIntyre, Kant'ın etik düsturları evrenselleştirme yönteminin, düsturu önerene hizmet edebileceğini göstermiştir (MacIntyre, 2001, s. 225). Üstelik Spivak, MacIntyre'dan ileri giderek, belirli bir kültür dairesinin içinde olmayanları birey özne olmak şöyle dursun, insan olmanın adından bile kovulduğuna kanaat getirmiştir (Spivak, 1999, s. 25-27). Sonuç olarak bu ampirik durum, radikal demokratik siyasetin ötesine geçmeye çalıştığı geleneğin gerisine düştüğünün işaretidir.

Böyle bir yargıda bulunmanın bir nedeni de 2008 krizinin Yunanistan'daki yansımalarıyla baş etmesi için iktidara gelen radikal sol ittifakın (Yıldırım, 2022), göçü bu olumsuzlukların nedeni olarak sunmasıdır. Aksine radikal sol ittifakların siyasal iktidarında palazlanan göç, agonistik siyasetin karşı bir duruşla yıkmayı arzuladığı neoliberal hegemonyanın sonucudur (Spivak, 2010, s. 77). Neoliberal dayatmalara karşı Syriza'nın başarısızlığı, radikal demokrasi düşüncesinin ikinci liberal semptomu olarak incelenebilir. Syriza, Yunanistan'ı kurtarma planı olarak sunulan neoliberal finansal müdahale ile emeklilik ve vergi sistemin, bütçe ve borçların yapılandırılması ve liberal piyasanın oluşturulması konusunda radikal! reform uygulamaya zorlanmıştır (Atakişi & Mehmet, 2018, s. 39-41). Nihayetinde Syriza bu taleplere boyun eğdiği için başarısızlıkla yaftalanır. Başarısızlığın gerekçesi ise şu şekilde sıralanır: Gücün/iktidarın ideolojileri ve ilişkileri dönüştürücü etkisi, Avrupa Birliğinin neoliberal hegemonyasının reformla yıkılabileceğine inanan solun yenilgisi ve Radikal sol ittifakta lider kültü nedeniyle yaşanan ayrılıkların neden olduğu parti yenilgisi (Atakişi & Mehmet, 2018, s. 30-32). Alex Callinicos'ta (2015) benzer noktalar üzerinde durarak Syriza'nın başarısızlığında neoliberal ekonomik düzeni hafif almanın etkisini ve müzakere yoluyla mücadelenin imkansızlığını vurgular. Bu üç neden post-Marksist düşünceye yukarıda yöneltilen şu üç eleştiriyle ilişkilendirilebilir: Devleti tarafsız kabul etmek, ekonomi ile siyaset arasındaki illiyet bağına kesmek ve hem herhangi bir kimliğin devlet tarafından ayarlanabileceğini hem de kimliklerin nihai olarak eklemleme mahrum oldukları gerçeğini göz ardı etmek.

Sonuç

Tarihi dönemleştirmeye niyetlendiğimizde içinde bulunduğumuz zaman, bunun keyfiyet barındırdığını ve felsefi bir tartışmayı amaçlamadığını akılda tutarak, genel olarak postmodern dönemi karşılar. Postmodern döneme ruhunu veren şey ise her türlü farklılığı ön plana çıkarmaktır. Post-Marksist düşüncenin önemli temsilcilerinden Laclau ve Mouffe, yeni toplumsal hareketlerde görünür olan bu farklılıkları siyasetin amacı, her bir kimliği de siyasetin öznesi kılmaya çabalar. Bu amaçla düşünürler, modernitenin tikel kimliklerin mücadelesini dikkate almayan siyaset ve benzerlik üzerine tasarlanan özne düşüncelerine eleştiriler yönetir. Eleştirilen düşünceler liberalizm ve özellikle Marksizmdir.

Laclau ve Mouffe, öncelikle, iki düşünce geleneğinde etkisi bulunan evrensellik anlayışına eleştiri getirir. Evrensellik, Marksizmde, tamamlanmış bir toplum anlayışı ile bu toplumu kurmaya muktedir bir sınıf özne olarak cisimleşir. Post-Marksist düşünce hem uyum içinde çalışan bir toplum tasarımını hem de bütün farklılıkları aşan sınıf özne varlığını, çatışmacı bir toplum ve kimlik sahibi özne adına reddederler. Evrenselliğin liberal düşüncede yol açtığı sıkıntıyı rasyonalite ve bireycilik kavrayışıyla birlikte ele alırlar. Liberalizm evrensellik atfettiği rasyonel bireyi siyasetin öznesi kılar. Rasyonalite siyasetin bağlamını oluşturmada ve evrensel bir uzlaşma sağlamada iş görür. Ancak Laclau ve Mouffe, bu yolla liberalizmin kimlikleri mümkün kılan çatışmalı farklılıkları özele alana havale ederek siyaseti konusundan uzaklaştırdığını düşünür. Ayrıca liberalizmin özne tasarımı, devletlerin hegemonya ile ilişkisini maskeleyerek onu tarafsız kabul etmeye götürür.

Laclau ve Mouffe, modern düşüncenin ilerlemecilik ve özcülük fikirlerini de eleştiriye tabi tutar. Ancak burada eleştiri liberalizmden çok Marksizme yöneltilir. Post-Marksistlerin teorik ve pratik hedeflerine bakıldığında bu durum anlaşılabilir. İlerlemeci bir tarih anlayışının Marksizmdeki tezahürü, üretim tarzı ve ilişkileri gibi maddi

³ Burada yapılan tartışma tarihin ereksel mi yoksa olumsal mı olduğuna yönelik felsefi bir mahiyet ve niyet içermemektedir. Yapılan tartışma, daha çok, Liberal etik-politik ilkenin içeriğini değiştirme gayretinin onun mantığına sirayet etmediğini göstermeye yönelmiştir. Bu kavramların felsefi tartışması için bkz. (Gayırhan, 2019; Küçükkalp, 2017).

meseleleri önemli hale getirmesidir. Sınıfın siyasetin yegane öznesi olması da ekonomik ilişkilerdeki konumu nedeniyledir. Üretim ilişkilerinde sınıf konumu itibarıyla özcü bir karaktere sahiptir. Ayrıca sınıfın özcü karakteri içinde bulunduğu toplumsal yapıdan yakasını sıyırmamıştır. Bu nedenle toplumsal olumsuzluğuna vurgu yapanlar, “yapı”, “üstyapı”, “yanlış bilinç” ve “tarihsel zorunluluk teleolojisi” gibi kategorileri de özcülükle ilişkilendirir. Laclau ve Mouffe gibi post-Marksist düşünürler bahsedilen kategorileri günümüz koşullarında karşılığı olmadığı gerekçesiyle reddeder.

Ancak post-Marksist düşüncenin radikal demokrasi ve agonistik siyaset projesi, Marksizme yönelttiği eleştirilerin muhatabı olmuştur. Marksizmi ekonomik indirgemecilikle suçlayan post-Marksizm kültürel indirgemecilik yapma suçlanmıştır. Kimliklerin tarihsel ve toplumsal koşullarla birlikte şekillendiğini göz ardı etmesi bir tür özcülük olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca siyaseti her türlü maddi ilişkiden koparması, söylemsel özcülük yaptıkları şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim bu söylemsel özcülüğün maddi içeriğe sahip olmayan çıkar ve kimlik kavrayışında vücut bulduğu söylenmiştir. Post-Marksist düşünce, ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi koparması nedeniyle hem ekonomiyi hem de devleti tarafsız kabul etmekle suçlanmıştır. Devletin mülkiyetin korunmasındaki rolünü es geçmişlerdir. Ekonomik indirgemecilikten kaçma çabasının da bir sonucu özne tasarımında ortaya çıkmaktadır. Post-Marksistler özne ile sorun arasında zorunlu bir ilişki olduğunu görmezden gelir. Bu nedenle her hangi bir kimliği olumsal olarak düşünmek, eklemleme sorununa yol açacaktır.

Ampirik bulgular, post-Marksist düşüncenin radikal demokrasi ve agonistik siyaset tasavvuruna yöneltilen eleştirilerin bir karşılığının olduğunu göstermiştir. Yunanistan’da 2015 ve 2019 yılları arasında siyasal iktidarı elinde bulunduran Syriza, Mouffe tarafından agonistik siyasetin bir örneği olarak sunulur. Syriza’nın göç ve finansal yapılandırma politikalarındaki başarısızlığı post-Marksist düşünceye yöneltilen eleştirileri doğrular. Radikal sol ittifakın göçmen karşıtı tutumları ve gerekçeleri evrensel bir failin olumsuzluklarından kaçınmak için kurguladıkları özne siyasetinin yansımasıdır. Neoliberal hegemonyaya boyun eğmeleri ise ekonomik indirgemecilikten kurtulmak isterken ekonomi ile siyaset bağına koparmanın olumsuz etkisidir. Bu iki sonuç ise post-Marksist düşüncenin Marksist geleneğin ötesine geçmeye arzularken liberal geleneğin içine düştüğünün işaretidir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkısı %100’dür.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adaklı, G. (2001). Post-marksızmin kurumsal ve siyasal açmazları. *Praksis*. (1), 13-32.
- Atakışi, A. & Meçmet, O. (2018). Syriza hükümetinin Yunanistan krizine karşı almış olduğu önlemler. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 22-44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/559311>
- Balanuye, Ç. (2018). Agonistik demokraside kayıp kavram: bir 'modus' olarak egemen. *Kilikya Felsefe Dergisi*. (1), 80-89. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/456051>
- Batı, U. (2010). Liberal demokrasinin dönüşümü ya da post-marksist teorinin zaafiyeti: "radikal demokrasi projesinin eleştirisi". *Akademik Bakış Dergisi*. (22), 1-20.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Callinicos, A. (24 Şubat 2015). Syriza-AB anlaşması: Borçtan fazlası, (Çev.Köse, A.). Marksist.org. <https://marksist.org/eski/icerik/Dunya/952/Syriza-AB-anlasmasi-Borc-tan-fazlasi-Alex-Callinicos>
- Cunningham, F. (2002). *Theories of democracy: a critical introduction*. Rutledge Publishing.
- Çelik, A. (2019). Chantal Mouffe'nin agonistik demokrasi kuramına eleştirel bir bakış. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 10 (20), 1062-1085. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/913867>
- Demir, G. (2014). *Postmarksizm ve radikal demokrasi*, Patika Kitap.
- Dwenney, M. (2004). *Ethics and politics in contemporary theory: between critical theory and post-marxism*. Routledge Publishing.
- Eagleton, T. (2005). *Kültür Yorumları*. (Çev. Çelik, Ö.). Ayrıntı Yayınları.
- Gayırhan G. (2019). *Postyapısalcı siyasal epistemoloji*. Ekin Yayınları.
- Gülenç, K. (2010). Post-Marksizm, radikal demokrasi ve eleştirileri. *Yeditepe'de Felsefe* (9), 138-188.
- Keyman, F. (200). *Türkiye ve radikal demokrasi: geç-modern zamanlarda siyaset ve demokratik yönetim*. Alfa Yayınları.
- Küçükalp, D. (2017). Postmodern siyaset felsefesi. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (28), 17-32. <https://doi.org/10.20981/kaygi.307936>
- Laclau, E. (2012). *Evrensellik, kimlik ve özgürleşme*. (Çev. Başer, E.). Birikim Kitapları.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2012). İkinci baskıya önsöz. (Çev. Kılıç, A. U.). İçinde Laclau, E. & Mouffe, C. *Hegemonya ve sosyalist strateji: radikal demokratik bir politikaya doğru*. (Çev. Kardam, A.). İletişim Yayınları.
- MacIntyre A. (2001). *Homerik çağdan yirminci yüzyıla etik'in kısa tarihi*. (Çev. Zelyüt Hünler, S.). Paradigma Yayınları.
- Mouffe, C. (2009). *Demokratik paradoks*. (Çev. Aşkın, A. C.). Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2010). *Siyasetin dönüşü*. (Çev. Bakırcı, F. & Çolak, A.). Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2013). *Siyasal üzerine*. (Çev. Ratip, M.). İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı politik düşünmek: agonistik siyaset*. (Çev. Bozluolcay, M.). İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2018 September 10). *Populists are on the rise but this can be a moment for progressives too*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/sep/10/populists-rise-progressives-radical-right>
- Mouffe, C. (2019). *Sol popülizm*. (Çev. Aybars Yanık). İletişim Yayınları.
- Rosenau, P. M. (1992). *Post-modernism and the social sciences: insights, inroads, and intrusions*, Princeton University Press.
- Spivak, G. C. (1999). *A Critique of postcolonial reason: Toward a history of the vanishing present*. Harvard University Press.
- Spivak, G. C. & Yetişkin, E. (2010). Madun: Gramsci, Guha, Spivak - Gayatri Chakravorty Spivak ile mülakat, *Toplumbilim*. (25), 75-80.

-
- Taşkesen, A. & Şöhret, M. (2023). Yunan siyasi partilerinin göç konusundaki tutum ve politikaları: yeni demokrasi hareketi, Pasok, Syriza, Altın Şafak. *Journal of International Relations and Political Science Studies*. (8), 51-80. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2862470>
- Therborn, G. (2010). *Marksizmden post-marksizme*. (Çev. Devrim Evcı). Dipnot Yayınları.
- Tormey S. & Townshend, J. (2006). *Key thinkers from critical Theory to post-marxism*. Sage Publications.
- Wood, E. M., (2006). *Sınıftan kaçış: yeni 'hakiki' sosyalizm*. (Çev. Alpagut, Ş.). Yordam Kitap.
- Yıldırım, Y. (2022). Avrupa'da sol popülizmin iktidar deneyimi: Syriza ve Podemos. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 73 (3), 537-557. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2366151>

Extensive Abstract

Research Questions and Purpose

This study is centered around the question of what makes post-Marxist thought fall into the difficulties it seeks to overcome. However, this question can be answered in conjunction with other questions it contains. What problems has post-Marxist thought seen in the tradition on which it is based? How are these problems related to historical conditions? How effective have other forms of thought been in the Marxist criticisms of post-Marxist thinkers? Do the problems of post-Marxism stem from these ideas? Which practices of radical democracies, which are post-Marxist forms of politics, pose problems? The aim of answering these questions is to show the flaws of post-Marxist thought's model of radical democracy and agonistic politics. In other words, the study calls on researchers interested in these issues to rethink these concepts and categories and to reconnect them with the tradition on which they are based.

Methodology

Post-Marxist thought has an agonistic conception of politics and a radical conception of democracy. When democracy describes a form of government, it can exhibit a concrete structure, even if there is no consensus on it. However, democracy is within the limits of thought when it is the object of an inquiry into what constitutes reasonable government, as in the case of radical democracy examined in this study. Being within the limits of thought inevitably means prioritizing the textual. For the aforementioned reason, the study used a literature review both in obtaining the data to be analyzed and in processing these data due to the limits arising from the nature of the subject it deals with. The literature review was conducted in four simultaneous phases. In the first stage, the forms of thought criticized by post-Marxist thinkers were identified. Then, it was tried to show which elements of these forms of thought the post-Marxist critique was directed towards. The second stage of the literature review was directed towards determining the structure of post-Marxist thought's understanding of agonistic politics and radical democracy. Thus, it was revealed how the post-Marxist perspective differs from the ideas it criticizes. The third stage of the literature review focused on the criticisms of the concepts and categories of post-Marxist thought. It provided theoretical evidence to see the flaws in the post-Marxist design. The fourth and final stage of the literature review concerned empirical situations and their consequences. In this stage, the review was limited to two aspects: the agent and the act. The radical leftist coalition (Syriza), which was in political power in Greece between 2015-2019, was identified as the agent since it is considered a radical democratic practice by post-Marxist thinkers. The act, on the other hand, is limited to two situations that exhibit a global character. The first one is the phenomenon of migration, the majority of which aims to reach Europe. The second situation is related to the repercussions of the 2008 global financial crisis in Greece. The fourth stage of the literature review focused on the performance of the ruling coalition of the radical left in the aforementioned crises.

Results and Conclusions

Laclau and Mouffe, two prominent representatives of post-Marxist thought, believe that to understand new social movements and to articulate them into politics, it is necessary to leave the shelter of orthodoxy. In this context, they criticize modernism, Marxism, and liberalism. Laclau and Mouffe first criticize modernism's understanding of universality, which Marxism and liberalism share. In Marxism, universality appears as a vision of a completed society and a class subject capable of establishing this society. These thinkers reject both the imagination of a harmoniously functioning society and the existence of a class subject that transcends all particularities in favor of a conflicting social structure and a subject with an identity. They address the problems of the liberal understanding of universality in the context of its idea of rationality and individualism. While in Marxism the subject of politics is the class, in liberalism it is the rational individual to whom universality is attributed. Rationality makes both the context of politics and a universal consensus possible. However, Laclau and Mouffe argue that, with this acceptance, liberalism severs its political ties by relegating to the private sphere the contentious issues that it regards as pathological conditions and does not consider the constitutive effect of these contentious issues on the identity of the subject. Moreover, because of its assumption of the equality of the abstract, universal, and rational individual subject, free from emotions, liberalism considers states neutral, as if they have nothing to do with hegemony.

In addition to universality, Laclau and Mouffe also criticize modernism's ideas of progressivism and essentialism. The idea criticized through these elements is Marxism rather than liberalism. This is understandable given the tradition that post-Marxists want to move beyond and the dream of a new left politics. For these thinkers, the reflection of modernism's idea of progressivism on Marxism is that material structures such as the mode of production and relations of production become important. The class subject becomes privileged because of its position in economic relations. The position of the class in these relations exhibits an essentialist character. Moreover, the essentialist character of the class is not free from the social formation in which it exists. Therefore,

categories such as "structure", "superstructure", and "false consciousness" in the context of the awareness of class essence and "teleology of historical necessity" as the political reflection of consciousness are also essentialist. Post-Marxist thinkers like Laclau and Mouffe reject these categories as irrelevant in contemporary conditions.

However, empirical facts have shown that post-Marxist thought has not been able to escape from the situations it criticizes and has even fallen behind the tradition it criticizes. The anti-immigrant attitudes and justifications of the radical left alliance are a reflection of the subject politics they construct to avoid the negativity of a universal agent. Their submission to the neoliberal hegemony, on the other hand, is the negative effect of breaking the link between economics and politics while trying to get rid of economic reductionism. These two results indicate that post-Marxist thought has fallen into the liberal tradition while aspiring to go beyond the Marxist tradition.